

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կէս տարեկան 6 ռուբլի, Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Մեր հասցեն. Тифлисъ, Редакция «Мшакъ».
Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տէլէֆօն № 253.

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի եւ տօն օրերէն):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լիցուով:

Յայտարարութիւններ համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.
Տէլէֆօն № 253.

ՈՍԿԱՆ ՄԱՏԹԵՈՍԵԱՆ ՈՍԿԱՆԵԱՆԻ

Մահական տարեկիցի առթիւ, կիրակի, նոյեմբերի 26-ին, Մոզնու ա. Գէորգ եկեղեցում, պատարագից յետոյ, ժամը 11-ին, կը կատարվի հոգեհանգիստ, որի մասին ծանուցանում են բարեկամներին եւ ծանօթներին հանգուցեալի որդիները՝ Նաւենակ, Սպիրիդոն եւ Նազելի Ոսկանեանները:

1-1

ԲՈՎԱՆԴԱՆՈՒԹԻՒՆ

Լայն ըմբռնում.—Ներքին Տեսչութիւն. Մամուլ. Արձագանքներ. Միջին պէտք կայ բացատրելու. Շօշափելի գործը այդ չէ. Նամակ Մեծ-Ղարաքիսայից. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ Տեսչութիւն. Կրթիչը եւրոպայում. Արտաքին լուրեր.—ԽՍՈՒՆ ԼՈՒՐԵՐ. Մանրանկար.—Հեռագրի մասին.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Խորէն Ստեփանէի դադարի առաջ:

ԼԱՅՆ ԸՄԲՈՒՆՈՒՄ

Անդրկովկասում վերջին տարիների ընթացքում հաստատվեցին գիւղատնտեսական մի քանի ձեռնարկութիւններ: Խելացի կազմակերպութիւն են ստացել, օրինակ, գինեգործական, այգեպահական, կաթնատնտեսական, անասնաբուծական, մեղուապահական, շերամաբուծական մի քանի անտեսութիւններ: Այն փորձառութիւնը, որ ստացվել է այդ տնտեսութիւններում, գնահատելի է, որովհետեւ նա ձեռք է բերված մեր երկրի պայմանների եւ առանձնատնտեսութիւնների մէջ եւ ուրեմն կարող է ուսանելի լինել նաեւ այն անտեսութիւնների համար, որոնք կը ցանկանային հետեւել առաջինների օրինակին եւ մոցնել կատարելագործութիւններ արդիւնաւորութեան մէջ:

Սակայն մեր այդ փորձի շատեւ առաջ գնացած տնտեսութիւնները չեն սիրում աշակերտներ ընդունել եւ ցոյց տալ նրանց այն, ինչ որ ձեռք են բերել իրանց փորձառութեամբ: Բոլորովին ուրիշ ուղղութեան են հետեւում Ռուսաստանի ներքին նահանգների եւ արտասահմանի կրթված

գիւղատնտեսները: Նրանք ուրախութեամբ տեղ են տալիս թէ աշակերտներին եւ թէ այն մասնագէտներին, որոնք տեսական կերպով սովորել են մասնագիտութեան որ եւ է ձիւղ, բայց գործնականապէս չեն ուսումնասիրել նրան, չեն կատարել գործնական փորձեր: Դիտողութիւնները ցոյց են տալիս, որ երկրտասարդ ոյժերի մուտքը կալուածներին մէջ ունեցել է միշտ բարեւար հետեւանքներ այդ կալուածների համար, որովհետեւ մի կողմից աւելացել է մուտքագրւած գարգացած եւ անձնուէր աշխատանքների թիւը, իսկ միւս կողմից կալուածները ծառայել է հասարակական համակրելի նպատակին, իբրեւ մի գործնական դպրոց:

Այն օրից, երբ կատարելագործված տնտեսութիւնները կընդունեն համեմատելութեան, գործակցութեան, փոխադարձ օգնութեան դադարը կայնի եւ միտքը անտեսական դարգացման գործին նպատակու աւանդում, ինչով կարող են օգտակալ լինել, այն օրից կարելի է յուսալ, որ նրանք կանգնած են իրանց առաջադիմութեան ուղիղ եւ հաստատ ձանապարհի վրա: Առանձնացած է կղզիացած տնտեսութիւնները կարող են շատ շուտով զոհ գաւառի գնահատման պատճառ հանգամանքների եւ ոչնչանալ: Իսկ այն տնտեսութիւնը, որ իրան կապված է զգուշ միւս շրջակայ տնտեսութիւնների հետ, նա միշտ կարող է յուսալ զրա օգնութեան եւ փոխադարձ օգնութեան վրա:

Թող իւրաքանչիւր տնտեսութիւն ազատ ասպարէզ տայ ցանկացողներին սովորել այն ամենը, ինչ որ նա մշակել է իր

գործունէութեամբ, թող իւրաքանչիւրը շարունակէ փորձեր անել մոցնելու նոր կատարելագործութիւններ, այն ժամանակ նա կատարած կը լինի կուլտուրական դեր, որը օգտակար կը լինէ թէ իր եւ թէ շրջապատող հասարակութեան համար:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

Մեր հասարակական եւ ազգային պաշտօնների հրաւիրողների տիպերը կարելի է վերաբերել որոշ դասակարգերի «Արեւելք» լրագրի պայտէս է բաժանում այդ տիպերը:

1) Անոնք որ ինչ պաշտօնի ալ կոչուին, սկիզբէն կը հրաժարին, սկզբունք դրած ըլլալով չընդունել ազգային-հանրային ու եւ պաշտօն, որպէս զի աշխատելու ներքին չունենան, կամ որպէս զի օր մը չը խնդրուին: 2) Անոնք որ ինչ պաշտօնի ալ ընտրուին, չէ չեն ըսել, կընդունին անուանական կերպով միայն վարելու համար: 3) Անոնք որ թէպէտ կընդունին, եւ կը գործեն ու կաշխատին ալ, բայց պզտիկ մը դաշտուղ պէս կը հրաժարին, մէկը կը քաշուին. իսկ 4) անոնք են որ եթէ պատահութեամբ կամ դիպուկական բաղդ ունենան պաշտօնի մը կոչուելու, վառտես ալ չեն քաշուիր, չեն հրաժարիր:

Չորս դասակարգերն էլ, ինչպէս իրաւացի կերպով նկատում է լրագիրը, մի եւ նոյն են գործի տեսակէտից—անպէտք: Ամենատարակական պաշտօնավարները պատկանում են չորրորդ դասակարգին, այսինքն այնպիսիների թիւին, որոնք եթէ վաղեմա էլ, չեն հրաժարվի. եւ սա բնական է: Գաղափարելով զազգի մէջ հասարակական պաշտօնների ետեւից ման են գալիս, որ ստանան, գործեն, օգուտ տան հասարակութեան. իսկ մեզ մօտ հասարակական պաշտօնները (ի հարկէ, խօսքը ձրի պաշտօնների մասին) պէտք է մատուցանել թեկնածուներին հարկը ու մի աղաչանքներով: Իսկ երբ մէջ տեղ չը կայ անկեղծաբար ծառայելու յօժարութիւն, ապաբեղք պիտի մնայ այնպիսիներին, որոնք եթէ վաղեմա էլ չեն հրաժարվի: Այս վերջին տիպի գործիչները չարքներ են: Բայց ո՞վ է մեղաւորը: Երբորդ դասակարգը, որ չունի տոկոսութիւն, բարոյական քաջութիւն:

Իրաւ երբորդ կարգին վերաբերողները պարզապէս անկեղծ ու ազնիւ ոգով միայն գործի կը սկսին, ու կը գործեն, եւ այդ պատճառաւ յարգանքի եւ շնորհակալութեան արժանի են իրաւամբ, բայց քանի որ տոկոսութիւն չեն ունենար, եւ մէկ տեղերնուն դաշտուղ պէս կը ձգեն, կը հեռանան, չորրորդ կարգին վերաբերողներուն աստիճանին կիջնեն, մանաւանդ թէ աւելի մեղադրելի կը դառնան, զի իրենց այդ վարմունքին հետեւանքով է որ ասպարէզը չորրորդ դասակարգին ձեռք կը մնայ: Եւ աստիճանով է որ այդ չորրորդ դասակարգը սքանչելապէս կը ամրացէ իր դիրքը, օգտուելով տապին դասակարգին իւր սկզբունք ընտրած անտարբերութենէն, երկրորդին զկայի, չը կամ, չը կայի: պաշտօնավարութենէն, եւ երբորդին թեթեւ հովէ մը քոչուի, տարուելէն, հետեւաբար թող զիրար չը մեղադրեն, ամենքն ալ մէկ են:

Ինչ որ ճիշդ է Կ. Պօսի համար, ճիշդ է եւ մեզ համար: Հայերը ամեն տեղ հայեր են...

ԱՐՁԱԳԱՆՔՆԵՐ XXIV

Հայ հասարակութեան անբախտութիւններից մէկն էլ այն է, որ, ինչպէս ասում են, «դրու՝ մը ուրիշը աչքն է հանում, ներսումը՝ իր աչքը»: Նայեցէք մեր գործերի վրա կողմնակի, օտար դիտողի հայեացքով եւ ձեռք կը թւի, թէ հասարակական կեանքը ետոււ է մեղմում, թէ չէ կարող լինել աւելի գործունէայ, աւելի պարտաճանաչ հասարակութիւն, քան մերը: Բայց ո՞վ մեղմից յայտնի չէ, որ այդ այդպէս չէ եւ միայն թուում է այդպէս, որովհետեւ «ШУМИМЪ, ШУТИМЪ, ШУТИМЪ!»

Կօպէկի գործ եւ հազար բուրբուր աղմուկ—անա մեր գործունէութեան իսկական նշանաբանը: Չէ որ գործը փող, աշխատանք, անձնութիւն է պահանջում, իսկ աղմուկը ձրի է եւ յամենայն դէպս, աւելի է քան արժէ:

Եթէ մեր գործը համապատասխանէր այն աղմուկներին, որ մենք բարձրացնում ենք հանդիսաւոր րօպէներին, յօրեկաններին, թաղումներին եւ այլն, այն ժամանակ յիշաւ կարելի էր նախանձիկ մեզ, բայց բանն էլ հէնց այն է, որ մենք ոգեւորվում ենք այդ րօպէներին ի հաշիւ սովորական, լիօրեայ րօպէների, երբ ամեն գործ մենք թողնում ենք այս կամ այն խումբ, լաւ կամ վատ, գործիչների վրէժ, որոնք կարծէք հայ հասարակութեան «կոտորները» լինեն:

Նը աւարտելով իմ հեռանայ հոգեւորականի կոչումից, թող լծար ոյժերով նա աշխատէ, ինչքան կարելի է, փարատելու լուսաւորելու ամեն կողմից մեզ պատած մութ խաւարը:

Միջին կարծում էք քան եւ ինքն տարիներ իջուր ծառայեց եկեղեցուն իմրէն եպիսկոպոսը:

Երկրասարդ աշխարհական հոգեւորական կոչումը ընդունելուց առաջ ունէր իր իղէալը: Խորէն Ստեփանէն չը հասաւ իր իղէալին եւ գիտէք ինչու, որովհետեւ այդ վերջինը շատ վսեմ եւ շատ բարձր էր, եթէ մենք կարողանայինք հասնել մեր իղէալին, եթէ մեր իղէալը չը լինէր բարձր, անհասանելի, նա հօ իր դէպ էլ չէր լինի: Իբրեւ մի շատ գեղեցիկ, զօրեղ աստղ՝ նա փայլում է իր շողեղով մեր գլխների վրա, հեռու եւ բարձր երկնքում. միայն լաւերը մեղանց տեսնում են, ճանաչում նրան, միայն իմրէն Ստեփանէնը մօտենում եւ ոչ ոք եւ երբեք չէ հասնում նրան: Բայց եւ այնպէս վաղեմը բոլորս այդ աստղի ետեւից, ոչ թէ նրան հանանում, ոչ գտնէ մօտենալու համար: Ուստի եւ չը յուսահատվեց, որ «Հայքս որ հոգեով վաղուց ենք մեռած «Միշտ դիմակներ ենք մեր կեանքում սիրած»:

Կատարենք մեր պարտքը սիրով, համբերութեամբ եւ եռանդով: Չէ որ մենք քրիստոնեայ ենք եւ իբրեւ քրիստոնեաներ, ընդունենք, որ հոգին անմահ է եւ միայն ներքալանք, որ նա դեռ թմրած է, քնած եւ ոչ թէ մեռած:

Գր. Չալուչեան

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ԽՈՐԷՆ ՍՏԵՓԱՆԷԻ ԴԱԳԱՂԻ ԱՌԱՋ

(Նամակ Ն.-Նախիջեւանից)

Կիրակի, նոյեմբերի 19-ին, Նոր-Նախիջեւանի ա. Լուսաւորիչ աւագ եկեղեցին լիքն էր: Կատարվում է հանդիսաւոր հոգեհանգիստ Խորէն եպիսկոպոս Ստեփանէի համար... Ես աստաբերում եմ, որ այդ իսկ րօպէին հեռու Թիֆլիսում թաղում են նրան, եւ կարծես տեսնում եմ նրա շքեղ դագաղը, ծաղիկներով, պսակներով զարդարված. յուղարկաւորութիւնը փայլուն, ճոխ, բազմութիւնը մեծ է արամութիւն եւ վիշտ հանդիսականների երեսին: Ծառախօսները կենդանացնում են նրա պատկերը—մի պատկեր, որ յատուկ է միայն մեծ մարդուն, աչքի առաջ ունենալով, որ մենք փոքր ազգ ենք... Եւ անկարող զսպել արտասուքս, ես ակամայ յիշում եմ մեր սիրելի բանաստեղծի անմոռաց եւ դանի խօսքերը՝

Հայքս, որ հոգեով վաղուց ենք մեռած, Միշտ դիմակներ ենք մեր կեանքում սիրած...

Ուրիշ մեծ ստուգները գալիս են իմ առաջ: Յիշում եմ Միքայէլ Նալբանդեանի, Ստեփանէնու Նալբանդեանի, Ռաֆայէլ Պատկանեանի, Գրիգոր Արծրունու, Գրիգոր Ջանչեանի թաղումները... Անթառամ զափնիներ, գեղեցիկ պսակներ, փքուն ձառեր, ողբ եւ լաց մահից, միայն մահից յետոյ եւ ծանր հալածանք կամ

սառն անտարբերութիւն մինչեւ իսկ մահի վերջին օրերը—անա մեր հասարակական գործիչների վիճակը: Ամեն մէկը մեր գործիչներից ունի իր Գողգոթան եւ սկսած առաջին անհաստատ քայլերից մինչեւ վերջին շունչը նա տանում է իր ուսերի վրա մի մեծ եւ ծանր խաչ, տանում է յոգնած, թուլացած եւ յուսահատված: Այո, երկար, դժուար ճանապարհ, բարձր Գողգոթա եւ շուրջ միայն ուժեղների ծաղրը եւ հալածանքը եւ ամբոյի անտարբերութիւնը... Գնան, հեռու չես երթայ...

Թաղել, ճշմարիտն ասած, մենք գիտենք թաղել, բայց գնահատել ոչ երբեք: Կարծես մենք հանգստանում ենք թաղելով, հանգստանում ենք, համոզվելով, որ եւ մեծ մարդիկ մեզ նման հող են եւ հող պիտի դառնան: Վարդերը չուտ են թառամում, դեռ թաղման երեկոյին, իսկ խօսքերը, գեղեցիկ, զգացված խօսքեր չուտ են քամու նման իսկ րօպէին, երբ թուլում ենք դիմակներ էլ չենք սիրում, մենք վախում ենք դիմակներից, շտապում ենք փառաւոր թաղել եւ թաղման միւս օրը մենք մոռանում ենք մեր մեծ մարդուն: Կարծ է մեր յիշողութիւնը...

Խորէն Ստեփանէն... Այդ անունը շատ բան է ասում մեր երեւակայութեան, Երեսուն մի տարեկան հասակում, ստացած լինելով բարձր ուսում, իր առաջն ունենալով մի փայլուն ապագայ, իբրեւ աշխարհական, Խորէն Ստեփանէն ընդունում է հոգեւորական կոչումը: Նա ընդունում է այդ կոչումը, որովհետեւ մինչեւ արտի խորքերը տոգորված է եւ վառված սիր

ով դէպի մեր ժողովրդի լուսաւորութիւնը, որովհետեւ նա համարում է հայ հոգեւորականի սուրբ կոչումը մի լայն ասպարէզ այդ լուսաւորութեանը ծառայելու համար:

Հեռու չը գնաց Խորէն Ստեփանէն... Անպատ լմանքներում «Վրտեցին» նրա ոյժը եւ գործունէութեան եռանդը: Բնաւ եւ ինքն տարիներ անընդհատ ծառայում, քան եւ ինքն միայն մի քանի օրեր, մի քանի ժամեր, մի քանի ոսկի րօպէներ, երբ ճշմարտութիւնը յաղթում էր, տանում էր, իսկ յետոյ դարձեալ մռայլ խաւար, դարձեալ անվերջ հալածանք:

Հեռու դժուար էր գնալ: Խորէն Ստեփանէն... Այդ անունը նշանակում էր մեզ համար խելք, ազատամտութիւն, եռանդ, տաղանդ, մի եւ նոյն ժամանակ եւ յոյս եւ հաւատ, թէ մեր հոգեւորականութիւնը թմրած, մեռած չէ, թէ նա ունի արժանի ներկայացուցիչներ: Գրուել բարձր, վրչուր երեսին, Խորէն Ստեփանէն տանում էր իր ծանր խաչը, նա անցաւ իր դժուար ճանապարհը եւ հասաւ Գողգոթան... Դա արդէն եռանդու, կրակոտ երկրասարդ չէր, դա մի ծեր, հիւանդ մարդ էր. բայց ծեր եւ տկար Ստեփանէն չէր խնդրում հանգստութիւն, նա յուսահատված չէր, նրա հաւատը մեծ էր եւ դարձեալ նա լի էր յոյսով, որ դեռ կարող է գործել ի փառս մեր խելք եկեղեցու:

Թող Խորէն Ստեփանէն կեանքը օրինակ լինի մեր երկրասարդութեան համար: Երբեք չը յուսահատվեց:

Թող մեր երկրասարդութիւնը համալսարա-

